

Čím by se stát měl stát?

1. SRPNA 2023 – Máme to záviděníhodné štěstí žít ve svobodné, demokratické a bohaté zemi, kde nejsou občanská práva potlačována. Prameno si svého blahobytu vážíme. A to nás ještě může vyjít draho, jelikož tomu tak nemusí býti i nadále. Uvědomme si, že neviditelná ruka trhu nemůže zdárně směřovat individuální úsilí k co největšímu společenskému prospěchu, je-li státem neustále svazována. Přílišné vměšování se státu do trhu zpřetrhává křehké ekonomické vazby, na nichž je chtě nechtě prosperující společnost postavena.

Tato studie nejprve stručně popisuje fungování cenového mechanismu a z něj vzcházejícího spontánního řádu trhu, následně tyto myšlenky aplikuje na jednotlivé oblasti (selhání trhu; kapitalismus a životní prostředí; budoucnost kapitalismu) a nakonec analyzuje, jakým směrem naše společnost směřuje s přihlédnutím k ekonomickým fenoménům.

Štěpán Drábek

Štěpán Drábek je tvůrcem projektu *Ekonomie Jednoduše*. Je vicemistrem republiky 2022 v Ekonomické olympiádě.

Liberální institut

Český nezávislý think-tank založený v únoru 1990.

Svoboda jednotlivce, minimální vláda, volný trh a mír.

Obsah

Stát vs. trh – předem prohraný souboj?	2
Role státu ve svobodné společnosti	4
Selhání trhu	8
Kapitalismus a životní prostředí	11
Budoucnost kapitalismu	12
Quo vadis Res publica Bohemica?	14
Reference	20

Stát vs. trh – předem prohraný souboj?

Ekonomové, v čele s prominentními zástupci tzv. rakouské školy, v průběhu posledních dvou set let postupně představili nesmírně přesvědčivé, ba až nepopíratelné argumenty, kterými je podepřeno tvrzení, že trh je (vyjma nemnoha krajních případů) tím zdaleka nejefektivnějším systémem koordinace ekonomické aktivity.

Ať se stát snaží sebevíc, stejně bude vůči trhu zaostávat. Stát při svém rozhodování jen bloudí ve tmě, neví totiž, co, kdy, pro koho, jakým způsobem a za jakou cenu vyrábět.¹ Nemá žádný mechanismus zpětné vazby (kterým jsou na volném trhu jednak ceny kapitálových statků směřující podnikatele k takovým výrobním metodám, které nejlépe uspokojují preference spotřebitelů, a jednak konečná výše zisku/ztráty udávající cennou informaci o tom, nakolik byla jejich práce úspěšná a nakolik se jim vyplatilo jí své úsilí věnovat), a neví tak, zda to, co dělá, činí správně, případně co by měl zlepšit a od čeho naopak upustit.² Jinými slovy, je asi stejně nezpůsobilý jako zpěvák bez melodie.

Lidstvo doposud nevymyslelo žádný účinnější způsob, jak rozhodnout o užití vzácných zdrojů, vzhledem k jejich různým, často i protichůdným alternativám, než jakým je trh. Jedinou rozumnou známou možností je – ať se nám to líbí, či nikoli – cenový systém postavený na soukromém vlastnictví výrobních prostředků. Jedině ten je schopen patřičně reflektovat všudypřítomné změny v preferencích jedinců nebo ve vzácnosti jednotlivých statků.

Tržní hospodářství se jeví nejefektivnějším, přestože nevyžaduje žádné vědomé směřování. Anebo snad právě proto?³ Mnozí intelektuálové podléhají klamnému dojmu, že společnost je příliš komplexní, než aby mohla být ponechána neřízeným samovolným silám, a proto musí být o chodu věci někým dopředu rozhodnuto.⁴ Žijí v přesvědčení, že spoléhání se na spontánní mechanismy, je čirá hloupost.⁵ „Vždyť tak by vznikl jen úplný chaos!“ – namítají. Opak je však pravdou. Společenské procesy jsou natolik složité, že je žádná jedna mysl (ani toho nejmoudřejšího a nejbenevolentnějšího plánovače) nedokáže obsáhnout, pochopit, a už vůbec ne je řídit.⁶

¹ (Mises 2006)

² (Boettke 2011)

³ (Butler 2019)

⁴ (Hayek 2022)

⁵ (Mises 2002)

⁶ (Boettke 2020)

Trh je právě oním spontánním řádem – ačkoli každý sleduje vždy především vlastní prospěch z obchodu, přirozeným důsledkem není sobecká, vzájemně si nepomáhající a nedůvěřující nesourodá společnost, nýbrž společenství harmonicky fungující. To ostatně poznal a poznamenal již samotný otec zakladatel ekonomie Adam Smith.⁷ Jedincům musí být ponechána svobodná volba v jejich rozhodování. Nejenže tak mohou žít daleko šťastněji a v souladu s jejich vlastními přesvědčeními, sny a přáními, ale takový systém je jednoznačně, sic k údivu některých, nejvíce žádoucím a účinným, ať už z hlediska ekonomického nebo mravního.⁸

Jen málokdo si uvědomuje, že aby bylo možné racionálně řídit ekonomický systém, bylo by zapotřebí vynaleznout metodu, kterou by bylo lze získat znalosti, které jsou rozptýleny mezi nespočtem různých jedinců. Není zde nyní řeč o znalostech vědeckého charakteru, nýbrž o těch, které jsou vždy spjaty s konkrétními okolnostmi (času a prostoru). Ty jsou však často nesdělitelné a nepřenositelné, přesto nadmíru důležité.⁹ Jsou to například znalosti toho, kde jsou přebytky, nevyužité kapacity, a naopak kde je zdrojů nedostatek. Ekonomika musí reagovat na nahodilé a nikým nepředvídané změny, které každou chvíli přicházejí a mění stav věcí. Ale jak toho docílit? Trh zná řešení!

V závislosti na všudypřítomných změnách dochází i k neustálým úpravám cen, které odrážejí změny v relativních nedostatcích statků – to, jak jsou určité služby či zboží lidmi žádané. Nové ceny signalizují potřebu změnit dosavadní alokaci zdrojů. A této skutečnosti se na trhu každý přímo, či nepřímo přizpůsobuje. Tím je, ač o to původně nikdo přímo neusiloval, veden k tomu, aby byly zdroje využity k těm nejnaléhavějším potřebám a aby se jimi neplýtvalo. Všimněme si, že nikdo vlastně nemusí mít ponětí o tom, jaké síly stály za změnou ceny a proč k ní vůbec muselo dojít.¹⁰ Bohatě stačí znát jen tu informaci, kterou představuje cena, a na ni svým jednáním náležitě reagovat (zvýšit anebo snížit nakupované či prodávané množství statku). Tak prostý údaj slaďuje zájmy nezměrného množství vzájemně se neznajících lidí. Zní to jako zázrak, ale je to „jen“ výsledek správně nastavených motivací, které jsou v souladu s vrozenými lidskými vlastnostmi.

Trh má v tomto smyslu oproti státu vždy navrch.¹¹ Cenový mechanismus totiž – slovy F. A. Hayeka – dokáže zužitkovat nekonečně větší počet informací, než jaký kdy může sebelepší

⁷ (Smith 2001)

⁸ (Smith 2023)

⁹ (Huerta de Soto 2012)

¹⁰ (Tětek 2020)

¹¹ (Hayek 1974)

vláda uplatnit.¹² Dle něj platí, že většina výhod civilizace spočívá právě v tom, že jedinci při sledování vlastních cílů využívají daleko více znalostí, než které sami získali – překračují meze vlastní nevědomosti tím, že těží ze znalostí ostatních.¹³ A jak na jiném místě uzavřel tentýž významný myslitel: *„Kritickým úkolem ekonomie je ukázat člověku, jak málo ve skutečnosti ví o tom, co si představuje, že by mohl plánovat a řídit.“*¹⁴

Role státu ve svobodné společnosti

Když již víme, že trh je oproti státu ve většině případů svojí efektivitou nadřazený, pak si musíme položit otázku, jaká role státu ve svobodné společnosti vlastně přísluší? Krátká odpověď zní, že minimální. Stát by se neměl příliš vměšovat do tržního hospodářství, není-li to nutné nebo žádoucí. Onen důvod, proč by tak neměl činit, elegantně shrnul opětovně citovaný F. A. Hayek: *„Čím více stát plánuje, tím obtížnější se stává plánování pro jednotlivce.“*¹⁵

Stát by se měl omezit na vytváření vhodného právního rámce pro vzájemné soužití svých občanů.¹⁶ Měl by vytvořit takové institucionální prostředí, které pokud možno eliminuje ten typ nejistoty spojený s rizikem narušení soukromého vlastnictví.¹⁷ Fenomén nejistoty, vyplývající z proměnlivých podmínek konkurenčního prostředí, však nelze z tržní ekonomiky nadobro odstranit, jelikož je do velké míry její nedílnou součástí. Avšak platí následující slova Josefa Šímy: *„Budoucnost je sice zahalena v nejistotě, ale konkurující si vize podnikatelů se pokouší touto mlhou nejistoty prohlédnout.“*¹⁸ Nikdo nemůže upřímně zaručit, že nedojde k nahodilým změnám, které kompletně zvrátí průběh konkrétního podnikání či celých odvětví. Ovšem stát svým občanům jednu věc garantovat musí, a tou je nedotknutelnost soukromého vlastnictví – tedy to, že s majetkem zkrátka nemůže volně nakládat jen tak ledaskdo, ale pouze ten, komu k tomu přísluší vlastnické právo.

¹² (Hayek 2002)

¹³ Viz (Hayek 1960) a jím opakovaně citovaný výrok Alfreda Whiteheada: *„(...) civilizace postupuje vpřed tím, že rozšiřuje množství důležitých činností, které můžeme provádět, aniž bychom o nich přemýšleli.“*

¹⁴ (Hayek 2022)

¹⁵ *Ibid.*

¹⁶ (Bastiat 2007)

¹⁷ (Pavlík 1998)

¹⁸ (Šíma 1998)

Jak jednou napsal Milton Friedman, hlavní povinností vlády je chránit jednotlivce před útlakem pocházejícím jak zvenčí, tak i zevnitř společnosti.¹⁹ Dokud není jedincům zajištěna tato elementární protekce, nelze hovořit o jakémkoli prostoru pro svobodnou volbu. Soukromé vlastnictví je jako vláha, bez níž květiny nemohou růst. Je-li jí těmto rostlinám ubíráno, pak – ať již dříve byly sebekrásnější – neúprosně vadnou. U soukromého vlastnictví zase platí, že je-li tato instituce – kterou americký historik Richard Pipes označil za přirozenou, jelikož antropologie nezná žádnou společnost, která by na soukromém vlastnictví nestála²⁰ – potlačována, pak uvádá celá malebná společenská zahrada. Alejandro Chafuen, známý americký filozof argentinského původu, uvádí: *„Potlačení a výrazné omezení užití soukromého majetku obrací plodnou půdu v pustinu, společenskou spolupráci v třídní konflikt a – což je nejhorší – svobodné lidi v otroky.“*²¹ Něco významově velmi podobného vyslovil i Josef Šíma: *„Pošlapání těchto morálních principů [soukromého vlastnictví] nejen nutně vede k vytváření situací, kde místo dobrovolnosti zavládá násilí, ale též k ekonomickému úpadku.“*²²

Proč je pro ekonomiku tak důležité, aby byla vlastnická práva řádně chráněna a uzavřené smlouvy poctivě vynucovány? Odpověď je prostší, než by jeden čekal. Neboť jedině tehdy, když je právní systém a jeho nastavení relativně stabilní a v čase se ne tolik mění, lze mít dlouhodobější horizont uvažování (jazykem ekonomů řečeno – nízké časové preference). Je to právě ochota spotřebitelů – která zaujímá podobu dobrovolných úspor – se dnes trochu uskomnit pro hojnější zítřek, jež umožňuje zažehnutí ekonomického růstu.²³ A to proto, že podnikatelé tak mohou investovat do kapitálově náročnějších metod výroby, které jsou podstatně produktivnější, ale vyžadují daleko více času, než vyústí v konečné produkty.²⁴

Friedrich August von Hayek ve svém – na ekonomickém poli svého času poměrně kontroverzním – díle *Cesta do otroctví* tvrdí, že systém soukromého vlastnictví je nejdůležitější zárukou svobody nejen pro ty, kteří vlastní majetek, ale v téměř stejné míře i pro ty, kdo žádný nemají.²⁵ Není účinnější ochrany proti riziku příchodu despotické vlády než dlouhodobě fungující institut soukromého vlastnictví. Ludwig von Mises vysvětluje, že soukromé vlastnictví vytváří pro jednotlivce sféru oproštěnou od státního vlivu a stanoví meze působení

¹⁹ (Friedman a Friedmanová 2020)

²⁰ Citace z (Šíma 2007)

²¹ (Chafuen 2011)

²² (Šíma 2018)

²³ (Rothbard 2003)

²⁴ (Huerta de Soto 2012)

²⁵ (Hayek 1990)

vrchnostenské vůle.²⁶ Věhlasný křesťanský filosof a ekonom Michael Novak zase vehementně argumentuje, že „*svoboda a vlastnictví jsou neodlučitelně spjaty*“.²⁷ A významný anglický filozof John Locke již na konci 17. století půvabně shrnul: „*Kde není vlastnictví, není spravedlnost.*“²⁸ To je dle něj natolik nepopíratelný fakt, že by bylo možné jeho univerzální platnost přirovnat k poznání, že součet vnitřních úhlů libovolného trojúhelníku je roven součtu dvou úhlů pravých.

Všimněme si, že je řeč o tom, aby stát utvářel vhodná pravidla hry. Do jejího průběhu (tj. procesu podnikatelského objevování) by však vůbec neměl zasahovat, není-li to v krajních případech naprosto nezbytné.²⁹ To, co by měl činit, je zabraňovat všelijakým loupežím, podvodům a jiným nekalostem. Jinak ale nesmí jedince svazovat a být jim přítěží. Naopak je třeba jim dát volnost a prostor, aby jednali v rámci svého nejlepšího vědomí a svědomí. Pro lepší představu úlohy státu si uveďme příklad. Povězte, že se dva hráči chtějí proti sobě utkat v šachové partii. Stát je ten, kdo je musí oba dobře obeznámit s pravidly hry, usměrnit a zamezit jakémukoli švindlování; ví totiž, že tam, kde se daří neřestem, je skoro proviněním jednat mravně. Ovšem to, jak svými figurkami na šachovnici dotyční pohnou, musí být jen na jejich vlastní volbě – do toho již stát zasahovat nesmí. Ostatně jen pomysleme, co by to bylo za hru, kdyby jedna strana byla systematicky zvýhodňována vůči té druhé pomocí nespravedlivých a zaujatých soudů rozhodčího...

Shrňme si výše popsané. Rolí státu ve svobodné společnosti je utvářet a co nejsvědomitěji vymáhat obecný právní rámec – určitou sadu abstraktních pravidel. Zároveň však platí, že tato pravidla nesmí nahrávat požadavkům žádné jedné zájmové skupiny nebo být aplikovatelná jen v konkrétní situaci. Musí být platná ve všech případech, nehledě na to, zda se nám – jako pozorovatelům – v danou chvíli rozhodnutí soudu líbí, či nikoli. Jedině neosobní a abstraktní povahou práva může být dosaženo kýžené spravedlnosti.

Zákony však současně musejí být jednoznačné a stručné, aby jim mohli rozumět i práva neznalí. Pouze za takových okolností může být od občana vyžadováno, aby právní normy znal a důkladně se jimi řídil. Je jistě mnoho pravdy na tvrzení Publia Cornelia Tacita, že nejzkaženější stát má nejvíce zákonů.³⁰ S přibývajícím množstvím právních předpisů klesá, nikoli roste, právní jistota. Nespočet různých, mnohdy vzájemně si odporujících zákonů

²⁶ (Mises 2019)

²⁷ (Novak 2002)

²⁸ (Locke 1690)

²⁹ (Friedman 1993)

³⁰ Citováno z (Čermák a Čermáková 2010)

zapříčiňuje to, že ty skutečně důležité se stávají o to hůře zřetelné, a tím se obecně znesnadňuje orientace občanů ve vlastním státě.

Dlouhodobě zdárně fungující právní systém je nezbytnou podmínkou vzniku příznivého ekonomického prostředí.³¹ To je pak živnou půdou pro akumulaci kapitálu (zjednodušeně řečeno – spoření a uskutečňování investic). A ta je zase hnacím motorem hospodářského růstu a všeobecného rozmachu životní úrovně. Slovy Ludwiga von Misesa: *„Akumulace kapitálu je právě oním činitelem, který postupně, krok za krokem, přetransformoval výrobu pazourků v moderní průmyslovou produkci.“*³²

Historie nám jasně ukazuje, že bohatství národů nezáleží až tolik na přírodních podmínkách dané země (jako je klima, dostupné přírodní zdroje či zeměpisná poloha), třebaže to na první dobrou napadne téměř každého.³³ Jeho determinantami jsou výhradně společenské faktory, jakými jsou dělba práce a širší specializace ve výrobě, dostupné technologie a jejich vývoj a postupující akumulace kapitálu. Všem z těchto prvků dává za vznik právě příhodný institucionální rámec a hladce fungující systém vymáhání vlastnických práv. Jak kdysi napsal jeden z nejvlivnějších filosofů 19. století John Stuart Mill: *„Dej člověku vlastnit holou skálu a on ji promění ve kvetoucí zahradu.“*³⁴

K popsání roli státu ve svobodné společnosti doplníme ještě jednu úvahu. Hans-Adam II., současný lichtenštejnský kníže, ve své populární knize představil vlastní vize pro stát ve třetím tisíciletí.³⁵ Jeho hlavní tezí je, že stát má být pouhým poskytovatelem užitečných služeb, které trh buďto nedokáže vůbec zaopatřit, anebo hůře než vláda. Nic víc, nic méně. Zde má postavení státu zkrátka končit. Stát je totiž dobrý sluha, ale zlý pán. Je třeba jednou pro vždy zanevřít na myšlenku, že občané by měli sloužit státu. Opak je pravdou. Stát tu má být pro ně – být jejich svědomitým služebníkem, nikoli zlovolným panovníkem. K tomu všemu platí následující výrok Milтона Friedmana: *„Každý nárůst vládní moci zvětšuje nebezpečí, že se vláda – namísto toho, aby sloužila většině občanů – stane prostředkem pro získání výhod jedněch na úkor druhých.“*³⁶ Avšak Frédéric Bastiat by v tuto chvíli jistě částečně oponoval, protože se dle něj jedná o samotnou podstatu státu, nikoli pouze o důsledek nárůstu jeho moci – ostatně posuďte sami na základě

³¹ (Leoni 2007)

³² (Mises 1994)

³³ (Šíma 2007)

³⁴ Citováno z (Holman 2016)

³⁵ (Hans-Adam 2011)

³⁶ (Friedman a Friedmanová 2020)

tohoto jeho pověstného úsudku: „*Stát je velká fikce, jejímž prostřednictvím se každý pokouší žít na útraty všech ostatních.*“³⁷

Selhání trhu

Ale co selhání trhu? Neměl by tu snad stát být od toho, aby jej řešil? Ne tak docela. Ono selhání trhu, kterým vlády mnohdy ospravedlňují své zásahy do tržního hospodářství, je často daleko spíše selháním státu, který nedokáže dostatečně zajistit/vymáhat vlastnická práva. Bez vlastnických práv nemůže docházet ke směnám, a tudíž ani tvorbě cen, které jsou stěžejním prvkem každého tržního hospodářství.³⁸ A pokud stát zanedbává ochranu vlastnických práv, pak se nelze divit tomu, že trh nefunguje tak, jak se od něj očekává.³⁹ Je nicméně zarážející, že se dnešní státy neomezují jen na pokusy o řešení „selhání trhu“ – i když, jak dále podrobněji rozebereme, i zde je nanejvýš vhodné vést polemiku o nutnosti či obecněji adekvátnosti státní intervence do jemné tržní struktury –, avšak třímají v rukou daleko větší moc a plní podstatně více úkolů, než které jim přísluší. Ale i kdyby vlády zasahovaly do tržního hospodářství jen s těmi (zdnalivě) obdivuhodnými úmysly, že jej chtějí „narovnat“ a své občany tak ubránit proti všelijakým nespravedlnostem, které volný trh údajně přivodil, stále platí prozíravá slova F. A. Hayeka, že pokusy „opravovat“ tržní řád vedou pouze k jeho ničení.⁴⁰

Selhání trhu je často omílané sousloví, které je však – navzdory jeho hojnému výskytu v učebnicích ekonomie⁴¹ – krajně nejednoznačné. Co se pod tímto označením skrývá, a především co se jím míní? Jde skutečně o závažný problém, který si vyžaduje aktivní státní zásahy, anebo jen prázdnou floskuli, jež slouží jako záminka pro stále větší vládní kontrolu ekonomické činnosti, která vědomě svazuje tržní hospodářství?

Mnoho domnělých selhání trhů vyvěrá z urputného soustředění se na koncept „dokonalé konkurence“ a s ní spojených „dokonalých informací“. Jak popisuje Josef Šíma, reálný svět je vskutku jiný, než co model dokonalé konkurence předpokládá.⁴² Vycházíme-li z nereálného předpokladu, pak věru nemůžeme být v údivu z toho, že naše hypotéza nebyla praktickou zkušeností potvrzena. Předpokladem dokonalých informací se opomíjí to, že trh není a ze své

³⁷ (Bastiat 1998)

³⁸ (Karpíš 2021)

³⁹ (Boaz 2002)

⁴⁰ (Hayek 1948)

⁴¹ Viz např. (Mankiw 2000)

⁴² (Šíma 1998)

podstaty ani nikdy nemůže být statickým místem.⁴³ F. A. Hayek píše: „(...)konkurence je svojí povahou dynamický proces, jehož základní charakteristiky jsou vyloučeny předpoklady, z nichž vychází statická analýza.“⁴⁴ Klíčovou funkcí trhů je – jak ukazuje F. A. Hayek ve svém *magnum opus* zvaném *Právo, zákonodárství a svoboda*⁴⁵ – právě proces neustálého objevení – učení se od druhých, využívání specifických znalostí ostatních, které nám zprostředkovávají ceny, bez nichž by byly tyto informace našim vědomím nedotčeny.

Hayek ve svém nejslavnějším eseji *Využití znalostí ve společnosti* líčí mimo jiné i svoji obavu, že – v důsledku toho, že ke společenským problémům přistupujeme rovnou s předpokladem více či méně perfektních znalostí ze strany všech lidí – používáme zavádějící měřítka účinnosti trhu a cenového systému.⁴⁶ Jsou-li pokřivena naše kritéria, dle nichž posuzujeme, zda trh v dané oblasti funguje správně či nikoli, a vycházíme-li z předpokladů, které jsou natolik silné, že v reálném světě nemají své zastoupení, pak si lze snadno domyslet, jaká doporučení pro hospodářskou politiku budou rezonovat hned, co jen dojde k, byť nepatrnému, odchýlení skutečného stavu od představovaného, či spíše pouze ekonomy smyšleného ideálu.⁴⁷ Israel Kirzner píše: „*Předpoklady, které vyžaduje ekonomie hlavního proudu, aby ukázala, jak hladce fungující trh pracuje, jsou příliš náročné s ohledem na povahu ekonomických systémů, které známe.*“⁴⁸ V konečném důsledku může být – slovy ekonoma Stevena Horwitze – touto optikou úplně každý výsledek trhu považován za „tržní selhání“, neboť je na hony vzdálen tomu, co je dle této teorie optimálním. Na jiném místě Hayek elegantně uzavírá: „*Výhody konkurence nezávisí na tom, je-li dokonalá.*“⁴⁹

Bylo by politováníhodným nepochopením považovat za racionální jedině takové jednání, jemuž předcházelo důkladné zvážení všech možných alternativ na základě veškerých dostupných informací. „Pročpak?“ – ptáte se? Odpověď nám poskytuje James Buchanan:

⁴³ (Kirzner 1998)

⁴⁴ (Hayek 2016)

⁴⁵ (Hayek 2011)

⁴⁶ (Hayek 2022)

⁴⁷ Israel Kirzner (Kirzner 1998) podobně varuje: „*Mikroekonomická teorie hlavního proudu nejen nedokáže poskytnout teoretické vysvětlení, které hledáme, abychom objasnili úspěchy fungování trhu, ale poskytuje kritikům tržního hospodářství intelektuální munici, kterou potřebují, aby mohli vést své útoky na efektivnost kapitalismu.*“ A Steven Horwitz dosvědčuje: „*Vzhledem k vlastnostem optima dokonalé konkurence netrvalo politikům dlouho, aby se pokusili přetvořit skutečný svět takovým způsobem, aby vypadal jako tento model.*“ Viz (Horwitz 2023)

⁴⁸ (Kirzner 1998)

⁴⁹ (Hayek 2011)

„Zajištění informací o předpokládaných účincích alternativ je nákladný proces, a to i ve světě s průměrnou jistotou. Při vědomí této skutečnosti zůstává chování jednotlivce maximalizující užitek ‚racionální‘, i když se rozhoduje na základě méně než dokonalých informací.“⁵⁰

Debata o selhání trhu má však ještě jeden důležitý rozměr, který jsem dosud nepředstavil. I kdybychom nebrali v potaz zmíněná úskalí onoho pojetí dokonalé konkurence, stále není vyjasněna jedna věc. Pripusťme nyní, že trh v určitém odvětví nefunguje správně (tj. tak, jak jsme si vyfantazirovali), tedy že zkrátka „selhává“. Ovšem co nás vede k domněnku, že stát tyto problémy trhu dokáže vyřešit? Nemůže náhodou i stát selhat při pokusu o řešení selhání trhu? Zdá se mi, že se ekonomové v tomto případě dívají jen na jednu stranu mince. A není to jen můj pocit. Ostatně Róbert Chovanculiak ve své knize *Pokrok bez povolení* píše: „Autoři [ekonomických] učebnic se do hloubky věnují selháním trhu, ale když dojde na selhání politiků, byrokratů, voličů a celého veřejného sektoru, jsou až příliš struční.“⁵¹ Paul Samuelson, nositel Nobelovy ceny za ekonomii a spoluautor světoznámé učebnice ekonomie⁵² (v níž si však některé pasáže – zejména pak právě ty o selhání trhu – protiřečily s následujícím citátem přímo do očí bijícím způsobem), kdysi trefně konstatoval: „Nedokonalosti jednoho uspořádání je třeba porovnávat s nedokonalostmi jiného.“⁵³

Tudíž samotná skutečnost, že trhy v určité oblasti nefungují optimálně, nemůže být postačujícím opodstatněním k všemožným vládním zásahům a narušováním svobodného podnikání.⁵⁴ Nejdříve se musí podrobně zvážít, zda 1) trh skutečně selhává (čili nejprve důkladně zvážít, co považovat za „správný“ výsledek tržního procesu s přihlédnutím k tomu, zda se jedná o realistický a dosažitelný stav, a pak jej porovnat s tím, co **volný** trh nakonec skutečně přinesl) 2) zná vláda metody, jimiž by toto selhání mohla napravit 3) existují motivace k tomu, aby tak učinila 4) by se ke konečným intervencím měla vláda odhodlat s ohledem na náklady, které taková opatření představují.⁵⁵ A dodejme, že není zrovna nejpravděpodobnější, aby všechny tyto podmínky byly současně splněny. Steven Horwitz tuto debatu ukončuje větou: „Trhy jsou žádoucí ne proto, že nselhávají, ale proto, že jsou schopnější než vláda na selhání reagovat.“⁵⁶

⁵⁰ (Buchanan 1967)

⁵¹ (Chovanculiak 2019)

⁵² (Samuelson a Nordhaus 2007)

⁵³ (Samuelson 1964)

⁵⁴ (Hampl 2001)

⁵⁵ (Buchanan 2002)

⁵⁶ (Horwitz 2011)

Kapitalismus a životní prostředí

Vesměs totéž, co jsem výše napsal o selhání trhu, platí i pro životní prostředí, jehož postupné znečišťování je dáváno za vinu právě absenci státních regulací a zákazů, které by nadměrné emise skleníkových plynů či jiné pro přírodu, a s ní i lidskou společnost, nežádoucí činnosti znemožňovaly. Povrchní zdání zde však také klame. Přední čeští ekonomové Pavel Potužák a Marek Hudík píší: „*Problém ničení životního prostředí, v ekonomii známý jako negativní externalita, je spíše spojen s nedostatečným vymezením vlastnických práv.*“⁵⁷ Opět zde narážíme na stejný fenomén. Trh není v určité oblasti schopen zdařile fungovat, a tak je nařčen z trpkých následků oněch neefektivit. Nicméně onou prapříčinou toho všeho je zase nevhodný právní rámec.⁵⁸ Není náhoda, že nejzdevastovanější přírodu pozorujeme v krajinách, kde převládají prvky socialistického zřízení, a naopak nejčistší a člověkem nejméně dotčenou přírodu můžeme spatřit zejména v zemích s nejvyšší mírou svobody a nejvyšším stupněm bohatství. Ekonomický růst a blahobyt v jakémisi obecnějším a obsáhlejším pojetí se navzájem nevylučují. Jdou spolu naopak ruku v ruce, avšak to jen potud, pokud jsou řádně chráněna vlastnická práva. Ekonomka Tereza Urbanová dochází k tomuto závěru: „*(...) nemožnost koncentrace veškerých rozptýlených, potřebných znalostí a informací o složitém přírodním systému s obrovským množstvím vazeb a neustálých změn je důvodem pro přesvědčení, že decentralizace rozhodování na základě soukromého vlastnictví je lepší alternativou než centrální politická kontrola.*“⁵⁹

Člen Národní ekonomické rady vlády Dominik Stroukal se jasně vyjádřil k situaci stále rostoucího zájmu o hnutí „nerůstu“ slovy, že není rozumného důvodu, proč by nekonečný růst na konečné planetě nebyl možný.⁶⁰ A nenechme se mýlit, nejedná se o žádnou novou intelektuální slepou cestu. Argumenty tzv. malthusiánské povahy se v diskuzích o životním prostředí, konkrétně v těch o údajně nezvratné omezenosti přírodních zdrojů, vyskytují už od nepaměti a periodicky se vrací s tím, jak vždy po nějakém čase výrazně vzroste zájem o ekologická hnutí. Mojmír Hampl za nás následujícím výrokem kritiku hnutí „nerůstu“ uzavírá: „*Samotná omezenost ekonomických zdrojů není proto jakýmkoli retardérem růstu a otázka, zda vyčerpání zdrojů hrozí, či nikoli, není zajímavá, neboť se ‚vyčerpá‘ její ekonomický obsah.*“⁶¹

⁵⁷ (Potužák a Hudík 2023)

⁵⁸ (Šíma a Urbanová 2006)

⁵⁹ (Urbanová 2002)

⁶⁰ (Stroukal 2023)

⁶¹ (Hampl 2018)

Budoucnost kapitalismu

Ukazuje se, že jeden z vůbec nejuznávanějších ekonomů Joseph Alois Schumpeter – rodák z moravské Třeště – nebyl na omylu, když světu představil zajímavou myšlenku, že výjimečně zdařilý výsledek kapitalismu se mu nakonec, poněkud paradoxně, může stát osudným.⁶² Jinými slovy vyjádřil svoji skepsi ohledně dlouhodobé udržitelnosti tržního hospodářství, kterou opřel o tvrzení, že je to kupodivu mimořádný úspěch, a nikoli neúspěch kapitalismu, který jej jednoho dne – lidově řečeno – přivede do hrobu.

Kapitalismus nutně doprovází dočasné strádání určitých odvětví. Blahobyť, který lidstvu tržní hospodářství v tak hojné míře přináší, není zadarmo. Nedílnou součástí samého jádra kapitalismu je proces, který Schumpeter výstižně nazval **kreativní destrukce** . Ten v zásadě spočívá na principu neustálého narušování a obnovování ekonomické struktury. Kapitalismus je svojí povahou neodmyslitelně dynamický, vnitřně nepokojný systém a jen máloco v něm je neochvějné a stálé; k různorodým změnám v něm dochází nepřetržitě. Stávající rovnováha je inovujícími podnikateli věčně bořena a následně je jimi nastolena nová, kterou jednou potká stejný osud jako tu předchozí. V tomto duchu kdysi Israel Kirzner pronesl: *„Existence podnikatele je neshlíitelná se stavem rovnováhy, je však kompatibilní a samozřejmě zcela zásadní pro vysvětlení procesu dosahování rovnováhy.“* A Karl Popper v podobné souvislosti píše: *„Tato teorie [teorie ekonomické rovnováhy] totiž netvrdí, že k rovnováze někde dochází; tvrdí pouze, že po každém narušení (a k tomu dochází neustále) následuje vyrovnání – ‚pohyb‘ směřující k rovnováze.“* Inovace všeho druhu sice posouvají svět v souhrnu nesmírně kupředu, ale ani to není bez nákladů. Některé podniky či celá odvětví nutně zaniknou, když dominantního postavení nabydou ty novější a efektivnější. Je proto očividné, že se tato proměna – ač v širším pojetí tuze blahodárná – trpce dotkne některých subjektů.

Po dosažení určité míry prosperity mohou lidé přestávat být ochotni snášet potřebné přizpůsobování se nahodilým změnám. Plynutím času může dojít k tomu, že se již dovrší jejich míra trpělivosti, a oni tak přestanou tolerovat nutné zlo, které růst životní úrovně nerozlučně doprovází, domnívaje se při tom, že se jedná o nepříjemnosti, které jsou zbytné a jež lze odstranit. Když stávající bohatství a vyspělost země začínají být považovány za samozřejmé (či dokonce někým zaručené), dochází k tendenci zapomínat, že za tím vším postupným rozmachem stála zejména politika svobody. Zatímco se bohatství národů těžko a pomalu buduje, lze jej poměrně snadno ztratit. Prvním krokem přitom je zpochybnění základního stavebního kamene, na němž je bohatství národů postaveno – **soukromého vlastnictví**.

⁶² Viz (Schumpeter 2004)

Jakmile utichá touha po zlepšování okolního prostředí, přestává účinkovat ona pohnutka, která dříve podněcovala ekonomický rozmach. Spokojí-li se společnost se svojí materiální situací a bude-li netečně přehlížet veškeré příležitosti pro její další zlepšení, pak zhasíná jiskra, která dříve zažehnula prosperitu tržního hospodářství.⁶³ Od chvíle, kdy se navíc začíná silně opovrhovat podnikateli, kteří jsou strůjci bohatství, z něhož těží celá společnost, se datuje úpadek kapitalismu a růstu blahobytu jako takového. Schumpeter píše: „*Podnikatelská třída tak začíná být čím dál tím neschopnější bránit se proti útokům, které z krátkodobého hlediska přinášejí ostatním třídám značný prospěch.*“⁶⁴

F. A. Hayek však na adresu závěrů Schumpetera namítá, že pod celou jeho myšlenkou stojí implicitní předpoklad, že „*určité trendy veřejného mínění jsou nezvratné*“. A zde Hayek rázně oponuje. Domnívá se totiž, že se nelze dopátrat jednoduchého vysvětlení, proč by měli lidé za jistých okolností nutně věřit určitým idejím. Jak dále popisuje tento čelní představitel klasického liberalismu: „*Evoluce myšlenek se řídí svými vlastními pravidly a záleží do velké míry na okolnostech, které nelze předvídat.*“⁶⁵

Někteří se nyní mohou hlasitě, a zcela oprávněně, ozývat s námitkou, že svět za poslední desetiletí udělal neuvěřitelný krok (nebo spíše skok) dopředu, a proto nelze shledat myslitelných důvodů, proč by měl být nadcházející vývoj veden opačným směrem, tedy úroveň blahobytu přímočaře klesat. Ostatně švédský historik Johan Norberg ve své populární knize, příznačně nazvané *Pokrok*,⁶⁶ ukázal na celé řadě odlišných příkladů fakt, že životní úroveň celého světa zaznamenala v posledních dekadách zcela úchvatný rozmach.⁶⁷ A také Bjørn Lomborg, proslulý statistik dánského původu, ve své obšírné knize „*Skeptický ekolog*“

⁶³ (Mises 1994)

⁶⁴ (Schumpeter 2004)

⁶⁵ (Hazlett 1992)

⁶⁶ (Norberg 2018)

⁶⁷ Těm, kteří by se snažili tuto tezi zpochybnit s odůvodněním, že HDP je velmi nepřesné měřítko životní úrovně, protože nezahrnuje klíčové environmentální externality, jakými jsou například znečištění ovzduší či vody, ztráta biodiverzity nebo dopady klimatické změny (Smil 2021), stejně tak, jako není schopné měřit užitek plynoucí z přebytku spotřebitele a výrobce (tj. převisu mezního užítku nad cenou, za níž statek dotyčný nakupuje/prodává), vysvětleme, že by člověk snad očekával, že se souhrnnému ukazateli, u něhož se přímo první slovo v jeho názvu („hrubý“) odkazuje na jeho nepřesnost, nikdo nepokusí vyčíst to, že není zcela spolehlivý, jelikož to je už zkratka jeho povahou. Martin Štencel dodává (Štencel 2021): „*Žádná skalární veličina [a tudíž ani HDP] neobsáhne ani zlomek komplexity naší socioekonomické reality a ekonomové si to ani nemyslí.*“ Ostatně již z díla Frédérica Bastiata víme, že je nesmyslné bigotně lpět na růstu HDP za každou cenu, poněvadž tento index zvyšuje i pověstné rozbítí okna, o němž nelze povědět, že by bylo pro společnost jako celek jakkoli prospěšné. (Bastiat 1998)

dokládá, že svět spěje jednoznačně k lepšímu.⁶⁸ Neustále, každým jedním dnem. Není snad tohle dostačující dávka optimismu, která by nás měla utvrdit v tom, že budoucnost bude neméně krásná jako současnost?

Odpovědět na tuto otázku není vůbec snadné. Člověk sotva ví, co nastane zítra, natož aby měl dost představivosti a prozíravosti k tomu, aby dokázal přesně předpovídat dění ve vzdálené budoucnosti. S takovými predikcemi je spojeno nepřeborné množství nejistot, přičemž se v mezích mohou objevit nové, nám dosud neznámé, a proto lze jen stěží dojít k jakýmkoli uspokojivým závěrům. Ačkoli lidstvo stojí před mimořádně náročnými výzvami,⁶⁹ domnívám se, že pokud (či spíše dokud) bude k nalezení alespoň trochu přijatelné prostředí pro působení tržního hospodářství, vždy budou objeveny určité možnosti, jak se popasovat s aktuálně naléhavými problémy. To je klíčová podmínka, která rozhodne o úspěchu, nebo neúspěchu nadcházejícího vývoje civilizace.

Ovšem, přiznávám se, trápí mne obava, že liberální principy nejsou všeobecně přijímány a chápány jako jediný skutečný zdroj prosperity. A to zvláště v dnešní době a v naší zemi. Josef Šíma v této souvislosti podotýká: *„Je sice pravda, že jsme se již vymanili z perverzních praktik socialistické zvěle, ale respekt k vlastnictví nebyl rozkladem socialistického systému zdaleka obnoven.“*⁷⁰ Kapitalismus nám toho dokáže ještě nedozírně mnoho nového přinést a zároveň není pravdou, že by byl současný ekonomický růst neudržitelný. Lidstvo dosáhlo a stále dosahuje pro dřívější generace naprosto nepředstavitelné prosperity. Je tak namístě být i nadále optimistou, třebaže je nutné zachovat i zdravou míru skepse vzhledem k nynějším okolnostem, které nasvědčují možný odklon od zásad svobodného tržního řádu, který je nepochybně tím nejpodstatnějším činitelem onoho obrovského růstu životní úrovně.

Quo vadis, Res publica Bohemica?

I když ekonomická teorie ve valné většině případů hovoří rázně ve prospěch trhu, v posledních letech nejsme svědky přibližování se k němu, ale spíše pravého opaku. Státní sektor se rozšířil do dříve nepředstavitelných rozměrů. Není to přitom jen dočasná záležitost, která záhy pomine.

⁶⁸ (Lomborg 2006)

⁶⁹ Abychom byli konkrétnější, zmiňme letmo některé z nejvýznamnějších problémů, jimž bude lidstvo v tomto století čelit: turbulentní geopolitické dění; koncentrace moci v rukou nedemokratických režimů nedbajících na lidskou svobodu a její základní pilíř – soukromé vlastnictví; globální oteplování a s ním spojené potíže všeho druhu; a v neposlední řadě naprosto opomíjený, o to však závažnější úbytek světové populace.

⁷⁰ (Šíma 2007)

Jedná se o dlouhodobý trend, který následují (takřka bez výjimek) všechny vyspělé země. Míra státního přerozdělování je již dnes zcela závratná.⁷¹ A pravděpodobně bude hůř.

Tím, že je v zastupitelské demokracii úspěch politika závislý na bezprostředních, viditelných a zdánlivě prospěšných následcích, může tento systém představovat obrovská rizika. Dle jednoho z nejvýznamnějších ekonomů vůbec F. A. Hayeka se jedná o zhoubnou vlastnost tohoto státního zřízení, která může vyústit až v úplnou ztrátu svobodné společnosti.⁷²

Dnes proto dává – více než kdy jindy – smysl zamýšlet se nad tím, zda jako společnost kráčíme tím správným směrem.⁷³ Jistě, stát se ještě naštěstí nerozrostl do takové šíře, při níž by se společností zcela splyval.⁷⁴ Ale platí, že co není, může být. Cesta k socialismu, která je dlážděná domněle šlechetnými a chvályhodnými úmysly všeho druhu (totéž se ostatně říká i o cestě do pekla), je mnohdy natolik plynulá, že je jen málokdo schopen ji včas rozpoznat. Neučiňme tuto chybu.

Jistě platí postřeh Davida Huma, že se jen zřídkakdy stává, aby se určitá svoboda ztratila celá najednou.⁷⁵ Rozhodně bych si nepřál, aby můj výklad vyzněl tak, že poukazuje na nebezpečí náhlého přechodu od tržního hospodářství k centrálnímu plánování. Nehovořím o okamžité, neočekávané změně, nýbrž o postupném, latentním, a třeba i nikým přímo nezamýšleném procesu, který vzchází z neustálého utlačování volného trhu, a tím i některých lidských svobod.

Socialismus není pouze tím, co jsme zažívali před rokem 1989 – tedy absolutní kontrola nad veškerou hospodářskou činností. Tento systém má mnoho podob a dokáže se aktuální situaci přizpůsobovat natolik obratně, že je jen zlomek lidí schopen pod všemi těmi líbivými hesly spatřit pevně zapuštěné kolektivistické kořeny. Každá jedna „spravedlivá daň“ a „potřebná dotace“ nás k centrálnímu plánování posouvá blíže a blíže. Ač je tento proces pozvolný a pomalý, vede nakonec ke stejným výsledkům, jako kdyby byl prováděn přiznaně a překotně – rozvrácení tržního řádu a stále větší nutnosti postupně zavádět další prvky centrálního plánování.⁷⁶

⁷¹ Viz <https://www.dendanovesvobody.cz/tiskove-zpravy/den-danove-svobody-2023/>

⁷² (Hayek 2011)

⁷³ (Šíma a Rybová 2022)

⁷⁴ O „rozšíření moci státu, až se stane téměř totožný se společností“ snil socialista Karl Mannheim ve svém díle *Člověk a společnost ve věku rekonstrukce*. Viz (Mannheim 1940), s. 337.

⁷⁵ Citováno z (Hayek 1990)

⁷⁶ (Hayek 2002)

Domnívám se, že tento výrok Karla Kryla se zde náramně hodí: „(...) *totalitní systém nemá jen jednu barvu. (...) je to chameleon, který ji umí změnit ze dne na den. Zatímco kontrolujeme ještě z opatrnosti ten, co tu byl předtím, vyrůstá další, který se kontrole vymyká.*“ To, že dnes žijeme v natolik svobodné zemi, je do určité míry neocenitelný zázrak. Ovšem stále se musíme mít na pozoru, mít oči otevřené a uši nastražené⁷⁷, a nedopustit se fatálních chyb, které by nás přibližovaly k totalitnímu režimu, jehož nová podoba je nám zatím neznámá.

Říká se, že dub se neskácí po jedné ráně. A i trh mnoho úderů a třesků snese. Avšak chvíli to trvá, než se utržené šrámy zahojí a nelze předpokládat, že tržní hospodářství odolá všemu. Je-li příliš zatěžováno státními nařízeními a omezováno různými restrikcemi, po čase se pro něj ona akumulovaná tíha stane neúnosnou a pod jejím působením se složí. A následně platí, že kdo uřízne stromu kořen, marně hledá jeho plody. Vyjádřeno jazykem ekonomů – je-li neviditelná ruka svazována, pak není divu, že nedokáže vést jednotlivce ke společensky žádoucím výsledkům.

Současný prezident Národního kontrolního úřadu, Miloslav Kala, nedávno [poznámenal](#): „*Náš ekonomika tak nějak neřízeně a plíživě přešla z tržní ekonomiky do ekonomiky, která je velmi silně závislá na dotacích.*“ Dotace jsou velmi nebezpečnou zbraní, a to tím spíše, že jsou veřejností vnímány povětšinou pozitivně.⁷⁸ Avšak prostou skutečností je, že dotace křiví trh. Udržují při životě dlouhodobě neživotaschopné projekty, které by v tržním hospodářství neměly zabírat žádný prostor (neboť spotřebovávají kapitálové statky, jichž je omezené množství a kterýchžto jiné využití by spotřebitelům přineslo více užítka, což by výrobce poznal tak, že by rozdíl mezi cenami zdrojů a konečných produktů převyšoval tentýž nesoulad u jiných možných výrobních metod, a to by mu sloužilo jako popud k tomu, aby neopotřebované kapitálové statky přeměroval do hodnotnějších produkčních procesů); anebo jen slouží jako postradatelná podpora pro ta podnikání, jež by se obešla i bez státního přičinění. Tak či onak jsou nežádoucí. Úpadek civilizace se rýsuje právě tam, kde úspěch podnikatele přestává být podmíněn jeho umem dívat se na svět spotřebitelovými očima, postupně zjišťovat, co jeho zákazníci nejvíce chtějí, a to následně produkovat tím nejúčinnějším výrobním postupem – tam, kde je odměna naopak těžce závislá na blahosklonnosti vladaře.

Máme to záviděníhodné štěstí žít ve svobodné, demokratické a bohaté zemi, kde nejsou občanská práva jakkoli potlačována. Pramáno si svého blahobytu vážíme. A to nás ještě může vyjít draho, jelikož tomu tak nemusí být i nadále. Uvědomme si, že neviditelná ruka trhu nemůže zdárně směřovat individuální úsilí k co největšímu společenskému prospěchu, je-li

⁷⁷ Tento krásný slovní obrat přejímám od (Šíma 2001)

⁷⁸ (Hazlitt 2008)

státem neustále svazována. Přílišné vměšování se státu do trhu zpřetrhává křehké ekonomické vazby, na nichž je chtě nechtě prosperující společnost postavena.

Jak však dodává francouzský ekonom Pascal Salin, ústup státu neznačí zánik pravidel, nýbrž přechod od uměle vytvořeného řádu k řádu spontánnímu.⁷⁹ Jinými slovy, když hovoříme o zúžení prostoru působení státu, nečiníme tak se záští vůči řádu jako takovému a s vnitřní touhou po bezvládní, nýbrž s odůvodněním, že trh a na něm svobodně jednající lidé samovolně utvářejí takový řád, který sice není nikým vědomě navržený a řízený, přesto však umožňuje každému lépe využívat vlastních zdrojů, a tím i dosahovat celospolečensky kladných výsledků.⁸⁰

Dle emeritního viceguvernéra České národní banky Vladimíra Tomšíka je žalostným nedostatkem našeho právního systému, že udržitelnost veřejných financí není ukotvena v samotné ústavě.⁸¹ Takový (ústavní) zákon by mohl spolu-zabraňovat nezdravě rozhazovačné fiskální politice, pročež by i znemožňoval (lépe řečeno učinil nepravděpodobným) odklon od vzkvétající svobodné společnosti postavené na základech tržního hospodářství. Ovšem doplníme, že i to by záviselo na politické ochotě takové ústavní usnesení naplňovat.

Politika, ač velmi nepřesně, zrcadlí náladu ve společnosti. Politici jsou v zastupitelské demokracii svým způsobem jen vykonavateli vůle lidu, třebaže zdaleka ne dokonalými. Pokud není, například, udržitelnost veřejných financí pro voliče důležitým tématem, sotva lze předpokládat, že by se jimi zvolená vláda ke krokům nepopulárním, leč k uzdravení státního rozpočtu potřebným, kdy mohla uchýlit.⁸² Z rozpočtové neodpovědnosti nemůžeme vinit jen vládu (ať už tu současnou, nebo minulou). Z velké části si za tyto nesnáze můžeme sami – tím, že nás neudržitelnost veřejných financí tolik netrápí a nevyvíjíme dostatečný tlak na politické obsazení, aby ji neprodleně začalo řešit.

Plíživý návrat k socialismu rozhodně není nezvratný, natožpak nevyhnutelný (ostatně připomeňme slavná slova Karla Poppera, že jen na základě historického vývoje je pošetilé a zcela nevědecké hledat nevyhnutelné tendence společenského směřování).⁸³ Je to však reálná

⁷⁹ (Salin 2003)

⁸⁰ (Hayek 1993)

⁸¹ (Tomšík 2011)

⁸² Zde, jakož i v předchozím odstavci, se odkazuji na svůj předchozí článek, na nějž tento do určité míry navazuje. Viz **DOPLNIT ODKAZI**

⁸³ (Popper 2000)

hrozba. Musíme si proto uvědomit, jaká obrovská rizika se skrývají za bobtnajícím veřejným sektorem a postupným vytěsňováním toho soukromého.

Osud naší malebné země ještě naštěstí není zpečetěn. Je však nejvyšší čas konat. Dočetl-li čtenář až sem, nemělo by pro něj být žádným překvapením, že – slovy brilantního ekonomů Ludwiga von Mises – dnešní prosperita určitého státu je tím větší, čím méně překážek se tento snažil klást do cesty duchu svobodného podnikání a soukromé iniciativě.⁸⁴ Johan Norberg dodává: *„Kapitalismus dává lidem jak svobodu, tak motivaci k tvůrčí činnosti, k výrobě a uzavírání obchodů. Právě tak vzniká prosperita.“*⁸⁵

Jak kdysi napsal Karl Popper: *„Stát je nutné zlo. Jeho pravomoci by neměly překračovat nezbytnou míru.“*⁸⁶ Jinak řečeno, stát nesmí být pro společnost a trh stále větší příležitostí. Vláda si na sebe nemůže brát příliš mnoho úkolů, jinak bude nutně zanedbávat ty vůbec nejdůležitější. Stát se naopak musí omezit na své základní funkce, zbytek je třeba ponechat volnému trhu. Jedině tak můžeme později šťastně sklízet sladké plody prosperity.

Historie nám dává mnoho poučných lekcí. Je však jen na nás, co si ze zkušeností našich předků odneseme či – lépe řečeno – zda správně pochopíme příčinné souvislosti a povahu dřívějších událostí. Karl Popper píše: *„(...) pokroku dosáhneme tehdy a jen tehdy, když jsme připraveni poučit se ze svých chyb: uvědomit si své omyly a kriticky je využít místo toho, abychom na nich dogmaticky trvali.“*⁸⁷ A Friedrich Hayek upozorňuje: *„Z historie se můžeme jen stěží poučit, pokud skutečnosti, ze kterých vyvozujeme naše závěry, nebudou správné.“*⁸⁸

Již před více než sto lety publikoval Ludwig von Mises svůj známý esej⁸⁹, v němž zdůvodnil, proč obyvatelstvo zemí, které se vydají na cestu socialistických experimentů, nutně skončí v bídě a utrpení.⁹⁰ Na něj navázali i další věhlasní autoři, kteří tezi o zákonitém rozvratu socialistického hospodářství dále rozpracovali.⁹¹ Jsme-li v našem bádání vedeni platnými

⁸⁴ (Mises 1994)

⁸⁵ (Norberg 2006)

⁸⁶ (Popper 1994)

⁸⁷ (Popper 2000)

⁸⁸ (Hayek 1999)

⁸⁹ (Mises 2011), viz také (Mises 2019)

⁹⁰ (Šíma 2002)

⁹¹ Viz např. (Hayek 1990) či jeho pozdější dílo (Hayek 2022), v němž v samotném úvodu explicitně podotýká, že *„Spor mezi tržním řádem a socialismem není ničím jiným než otázkou přežití. Kdybychom šli cestou socialistické morálky, byla by většina současného lidstva zničena a ze zbytku většina ožebračena.“*

teoretickými poznatky a nejsme-li zaslepeni ideologiemi, které nám brání vidět pravdu v celé její nefalšované podobě, historie nám zřetelně ukazuje, že všude, kde byly pokusy o centralistické řízení společnosti provedeny, došlo v jejich důsledku k tragickým, ne-li zcela katastrofálním důsledkům – minulé století budiž všem v tomto ohledu dostatečně odstrašující etapou dějin lidstva, která nás snad již definitivně utvrdí v tom, že *„nelze dát člověku moc nad jinými lidmi, aniž by tím byl v pokušení ji zneužít.“*⁹² Murray Rothbard v téže souvislosti výstižně poznamenává: *„Krvavá minulost států napříč celou historií měla nade vší pochybnost demonstrovat, že **jakákoli** moc, je-li jednou udělena nebo získána, bude použita, a tudíž zneužita.“*⁹³

Na samotný závěr vyjasněme, že socialismus v Evropě nadobro neskončil pádem „železné opony“. Stále tu některé prvky tohoto zvráceného zřízení jsou k nalezení a dennodenně se může člověk setkat s pošlapáváním některých základních principů liberalismu. Josef Šíma uzavírá: *„Na trnité cestě od socialismu ke kapitalismu, s jejímiž nástrahami se každodenně potýkáme, by nám právě respekt k soukromému vlastnictví měl sloužit jako kompas, zda se opravdu pohybujeme tím správným směrem, nebo zda se nevydáváme náhodou již zase zpět k budování světlých zitrků.“*⁹⁴

⁹² Takto zformuloval Karl Popper jeden ze *sociologických zákonů*, který – po vzoru lorda Actona – trefně pojmenoval „zákon korupce“, s doplněním, že *„(...) toto pokušení roste zhruba úměrně rozsahu přidělené moci a jen málokdo je schopen mu odolat.“* Viz (Popper 2000)

⁹³ (Rothbard 2009)

⁹⁴ (Šíma 2021)

Reference

- Bastiat, Frédéric. 1998. „Co je vidět a co není vidět.“ V *Co je vidět a co není vidět, a jiné práce*, autor: Frédéric Bastiat, 99–147. Praha: Liberální institut; Centrum liberálních studií.
- . 2007. „Zákon.“ V *Právo a svoboda*, autor: Bruno Leoni, 291–333. Praha: Liberální institut.
- Boaz, David. 2002. *Liberalismus v teorii a politice*. Praha: Liberální institut.
- Boettke, Peter. 2020. *F. A. Hayek – myslitel' pre každé storočie: Ekonomia, politická ekonomia a spoločenská filozofia*. Bratislava: Konzervatívny inštitút Milana Rastislava Štefánika.
- . 2011. *Robustní politická ekonomie pro 21. století*. Praha: Wolters Kluwer ČR; CEVRO Institut.
- Buchanan, James M. 2002. *Politika očima ekonoma*. Praha: Liberální institut.
- . 1967. *Public Finance in Democratic Process: Fiscal Institutions and Individual Choice*. Chapel Hill : University of North Carolina Press.
- Butler, Eamonn. 2019. *Hayek a jeho prínos k politickému a ekonomickému mysleniu dneška*. Bratislava: Nadácia F. A. Hayeka.
- Čermák, Josef; Čermáková, Kristina. 2010. *Slovník latinských citátů*. Praha: Universum.
- Friedman, Milton. 1993. *Kapitalismus a svoboda*. Praha: Liberální institut.
- Friedman, Milton; Friedmanová, Rose. 2020. *Svoboda volby, 2., opravené a doplněné vydání*. Praha: Liberální institut.
- Hampl, Mojmír. 2001. „Trojí přístup k veřejným statkům.“ *Finance a úvěr*, 51, 2001, č. 2 111–125.
- . 2018. *Vyčerpání zdrojů: Skvěle prodejný mýtus*. Praha: Mladá fronta.
- Hans-Adam, II. 2011. *Stát ve třetím tisíciletí*. Praha: Grada Publishing.
- Hayek, Friedrich August von. 2022. „Intelektuálové a socialismus.“ V *Osudná domýšlivost: Omyly socialismu*, autor: Friedrich August von Hayek, 207–226. Praha: Liberální institut.
- . 1999. „Historie a politika.“ *Laissez-Faire: 100 let od narození F. A. Hayeka*, Květen.
- . 2022. *Osudná domýšlivost: Omyly socialismu, 2. vydání*. Praha: Liberální institut.

- . 2011. *Právo, zákonodárství a svoboda: Nový výklad liberálních principů spravedlnosti a politické ekonomie*. Praha: Prostor.
- . 1960. *The Constitution of Liberty*. The University of Chicago Press.
- . 2016. „The Meaning of Competition.“ *Econ Journal Watch*, vol. 13(2) 360–372.
- . 1948. *Individualism and Economic Order*. The University of Chicago Press; Routledge Press.
- . 1990. *Cesta do otroctví*. Praha: Academia.
- . 2002. *Friedrich August Hayek: Autobiografické rozhovory; Stephen Kresge & Leif Wenar (eds.)*. Brno: Barrister & Principal.
- . 1974. „The Pretence of Knowledge – Nobel Prize Lecture.“
<https://www.nobelprize.org/prizes/economic-sciences/1974/hayek/lecture/>
- . 2022. „Využití znalostí ve společnosti.“ V *Osudná domýšlivost: Omyly socialismu; 2. vydání*, autor: Friedrich August von Hayek, 193–206. Praha: Liberální institut.
- . 1993. „Výsledky lidského jednání, nikoli však lidského záměru.“ V *Liberální ekonomie: Kořeny euroamerické civilizace*, autor: Tomáš Ježek, 77–91. Praha: Prostor.
- Hazlett, Thomas W. 1992. „The Road from Serfdom: An Interview with F. A. Hayek.“
červenec. <https://reason.com/1992/07/01/the-road-from-serfdom-2/>.
- Hazlitt, Henry. 2008. *Ekonomie v jedné lekci*. Praha: Liberální institut; Alfa nakladatelství.
- Holman, Robert. 2016. *Ekonomie, 6. vydání*. Praha: C. H. Beck.
- Horwitz, Steven. 2023. *Úvod do rakouské ekonomie*. Chocenice: Students for Liberty CZ.
- . 2011. „The Failure of Market Failure.“ *Foundation for Economic Education*.
<https://fee.org/articles/the-failure-of-market-failure/>.
- Huerta de Soto, Jesús. 2012. *Rakouská škola: Tržní řád a podnikatelská tvořivost*. Praha: Dokořán; CEVRO Institut.
- . 2012. *Socializmus, ekonomická kalkulácia a podnikanie*. Bratislava: Konzervatívny inštitút M. R. Štefánika.
- Chafuen, Alejandro A. 2011. *Víra a svoboda: Ekonomické myšlení pozdních scholastiků*. Praha: Wolters Kluwer ČR a Liberální institut.

Chovanculiak, Róbert. 2019. *Pokrok bez povolenia: Ako zdieľaná ekonomika, crowdfunding a kryptomeny zmenili svet*. INESS.

Karpiš, Juraj. 2021. *Špatné peníze*. Plzeň: Fish&Rabbit.

Kirzner, Israel. 1998. *Jak fungují trhy*. Praha: Liberální institut; Centrum liberálních studií; Megaprint Praha.

Leoni, Bruno. 2007. *Právo a svoboda*. Praha: Liberální institut.

Locke, John. 1690. *An Essay Concerning Human Understanding*. McMaster University Archive for the History of Economic Thought.

Lomborg, Bjørn. 2006. *Skeptický ekolog: Jaký je skutečný stav světa?* Praha: Dokořán a Liberální institut.

Mankiw, N. Gregory. 2000. *Zásady ekonomie, 1. vydání*. Praha: Grada Publishing.

Mannheim, Karl. 1940. *Man and Society In an Age of Reconstruction: Studies In Modern Social Structure*. Londýn: Routledge & Kegan Paul.

Mises, Ludwig von. 1994. *Antikapitalistická mentalita*. Praha: Občanský institut.

—. 2006. *Lidské jednání: Pojednání o ekonomii*. Praha: Liberální institut.

—. 2002. „Laissez faire, anebo diktatura.“ V *Byrokracie*, autor: Ludwig von Mises, 180–187. Praha: Liberální institut.

—. 2011. „Ekonomická kalkulace v socialistickém společenství.“ V *Robustní politická ekonomie pro 21. století*, autor: Peter Boettke, 294–319. Praha: Wolters Kluwer ČR, CEVRO Institut.

—. 2019. *Liberalismus, 2., doplněné vydání*. Praha: Liberální institut.

—. 2019. *Socialismus: Ekonomická a sociologická analýza*. Praha: Liberální institut.

Norberg, Johan. 2006. *Globalizace*. Praha: Alfa Publishing a Liberální institut.

—. 2018. *Pokrok: Deset důvodů, proč se těšit na budoucnost*. Praha: Liberální institut.

Novak, Michael. 2002. „Ekonomie jako humanismus.“ V *Křesťanský filosof a ekonom Michael Novak*, autor: Jiří (ed.) Schwarz, 63–67. Praha: Liberální institut.

Pavlík, Ján (ed.). 1998. *Milton Friedman v Praze: Myšlenky, názory, komentáře*. Praha: Liberální institut a Centrum liberálních studií.

Popper, Karl R. 2000. *Bída historicismu (druhé, opravené vydání)*. Praha: Oikoymenh.

Popper, Karl R. 1994. „Liberalismus v několika tezích.“ V *Liberalismus v kostce*, autor: Detmar Doering, 9–11. Praha: Liberální institut.

Potužák, Pavel; Hudík, Marek. 2023. *Růst či nerůst: Co se skrývá za ekonomickým růstem?* 6. březem. <https://vesmir.cz/cz/casopis/archiv-casopisu/2023/cislo-3/rust-ci-nerust.html>.

Rothbard, Murray N. 2009. *Etika svobody*. Praha: Liberální institut.

—. 2003. *Zásady ekonomie: Od lidského jednání k harmonii trhů*. Praha: Liberální institut.

Schumpeter, Joseph Alois. 2004. *Kapitalismus, socialismus a demokracie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

Salin, Pascal. 2003. *Ekonomická Harmonizace*. Praha: Liberální institut.

Samuelson, Paul A. 1964. „Public Goods and Subscription TV: Correction of the Record.“ *The Journal of Law & Economics* 7 81–83.

Samuelson, Paul A.; Nordhaus D. William. 2007. *Ekonomie, 18. vydání*. Praha: NS Svoboda

Smil, Václav. 2021. *Čísla nelžou: 71, které byste měli vědět o světě*. Kniha Zlín.

Smith, Adam. 2001. *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*. Praha: Liberální institut.

—. 2023. *Teorie mravních citů, 2. vydání*. Praha : Liberální institut.

Stroukal, Dominik. 2023. *e15.cz*. 13. červen. <https://www.e15.cz/nazory-a-analyzy/nekonecny-rust-je-mozny-i-na-jedne-planete-potrebujeme-k-tomu-ale-svobodne-prostredi-1398788>.

Šíma, Josef. 1998. „Fungování trhů a floskule centrálních plánovačů.“ V *Jak fungují trhy*, autor: Israel Kirzner, 7–10. Praha: Liberální institut.

—. 2002. „Ludwig von Mises na „politickém trhu“.“ *Terra Libera*, Prosinec.

—. 2007. „Vlastnické právo vs. „veřejný zájem“.“ V *Na obranu svobodného trhu*, autor: Peter Gonda a Chalupníček Pavel, 293–313. Praha a Bratislava: Konzervativní institut M. R. Štefánika a Liberální institut.

- 2018. „Ekonomie jako věda o morálce.“ *Theologická revue*, roč. 89, č. 3 343–348.
- 2001. „Israel M. Kirzner.“ V *Dějiny ekonomického myšlení (2. vydání)*, autor: Robert Holman a kol., 285–288. Praha: C. H. Beck.
- 2021. „Vlastnictví, ekonomie a socialistické experimenty.“ V *Lidské jednání: Pojednání o ekonomii (dotisk druhého vydání)*, autor: Ludwig von Mises, xix–xxii. Praha: Liberální institut.
- Šíma, Josef; Rybová, Monika. 2022. *Cesta proti proudu: Rozmluvy o svobodě, respektu k člověku, ekonomii a penězích*. Příbram: Fish&Rabbit.
- Šíma, Josef; Urbanová, Tereza. 2006. „Proč je ekonomie klíčová pro chápání problémů životního prostředí: Doslov ekonoma k českému vydání.“ V *Skeptický ekolog: Jaký je skutečný stav světa?*, autor: Bjørn Lomborg, 403–405. Praha: Dokořán a Liberální institut.
- Štencel, Martin. 2021. „*Ekonomie*“ *koblihy: Kate Raworthová střílí do slaměných panáků a díry ucpává nadýchaným těstem*.“ Liberální institut.
- Tomšík, Vladimír. 2011. *Ekonomie a zdravý rozum*. Praha: Nakladatelství Fragment.
- Tětek, Josef. 2020. *Nepřátelé státu – přátelé svobody*. Praha: Liberální institut.
- Urbanová, Tereza. 2002. *Tržní přístup k ochraně životního prostředí*. Praha: Liberální institut.